

Inhoud

Johan Nieuhof 7

Van Guangzhou tot Nanchang – mei 1988

Guangzhou 11

Over de Parelrivier naar Yingde 25

Naar de grens van Guangdong 48

Met smokkelaars over de Gan 80

Opstand in China – mei 1989

Te midden van een miljoen demonstranten 109

In Jiujiang 118

Zoektocht naar Pearl Buck 140

In het dorp van de Dravende Draak 146

De vissers van Gaoyou 156

De joden van Kaifeng 167

De grote uittocht 190

JOHAN NIEUHOF

In de zomer van 1987 hoorde ik over een bijzondere tentoonstelling in het Zeeuws Museum te Middelburg. Het ging over China en de voc werd me verteld. De expositie bleek te gaan over Johan Nieuhof, een Hollander die in 1655 met een voc-gezelschap onder leiding van de opperkoopmannen Pieter de Goyer en Jacob Keyzer een lange reis door China maakte.

Ik zag een oude kaart van China, getekend door deze Nederlandse avonturier en er waren ook prachtige landschapsschetsen van zijn hand. Onder een stolp lag zijn oorspronkelijke dagboek. Dit handgeschreven verslag, gebonden in leren kaft, was de aanleiding van deze tentoonstelling: het was kort tevoren gevonden in de Bibliothèque Nationale te Parijs door sinoloog en historicus dr. L. Blussé. De tentoonstelling werd begeleid door een catalogus van zijn hand: *Johan Nieuhofs beelden van een Chinareis*, waarin de grote betekenis werd benadrukt van de observaties van deze ongewone zeventiende-eeuwer.

De Chinese verhalen en schetsen van Johan Nieuhof waren na zijn terugkomst uitgegeven door de beroemde drukker Meurs in Amsterdam. Het boek was een groot succes en werd vertaald in het Frans, Latijn en Engels. Het was vooral aan de hand van Nieuhofs boek dat Europeanen in de zeventiende en achttiende eeuw zich een beeld vormden van 'Sina'.

Ik ben een paar keer naar het Zeeuws Museum teruggegaan omdat ik Nieuhofs tekeningen zo ontroerend eenvoudig vond; ik zag voor me hoe het werkelijk was in China, ruim driehonderd jaar geleden, aan het begin van de Qing-dynastie. Johan Nieuhof ging te werk als een fotograaf avant la lettre. Belangrijke gebeurte-

nissen tekende hij uit, hij schetste gedetailleerde stadsgezichten, schepen op de rivier en de Chinezen zelf in hun wijde gewaden. In zijn dagboekverhalen komt Nieuhof naar voren als een opgewekt persoon. Niets vond hij vreemd, geen gewoonte wees hij af. Nieuwsgierig keek hij rond in het Rijk van het Midden. Turend op de oude landkaart bedacht ik een plan: ik wilde Johan Nieuhof nareizen. Ik wilde weten wat er nog over was van de wereld die hij vastlegde.

Ik zocht contact met Leonard Blussé. Hij bleek over Johan Nieuhof te kunnen praten op een manier waardoor die tot leven kwam. Blussé zegde mij zijn medewerking toe, hij gaf mij documentatie van onschatbare waarde. Ik zat namelijk met een groot probleem: het lukte mij niet op een moderne kaart van China de namen te vinden van de steden waarover Johan Nieuhof vertelt: zijn Hollandse transcriptie van het Chinees was ontzettend verwarrend. Het toeval wilde dat twee studenten, Alice de Jong en Anne Sytse Keyser, onder leiding van Blussé, het manuscript van Nieuhof vergeleken hadden met informatie uit eeuwenoude Chinese almanakken. Zij hadden de juiste Chinese namen boven water gehaald. Ook hadden zij oude plattegronden gevonden van de Chinese steden waar hij had aangelegd. Nu kon ik zelfs de straten volgen waar Johan Nieuhof gelopen had.

Samen met een fotokopie van Johan Nieuhofs dagboek pakte ik al die informatie in mijn koffer en vertrok. Ik ging op zoek naar herinneringen langs de Keizerlijke Waterweg.

VAN GUANGZHOU TOT NANCHANG – MEI 1988

De onderkoning van Guangzhou ontvangt het Hollands gezelschap

GUANGZHOU

Aan de vrouw achter het loket vroeg ik een kaartje voor de boot naar Qingyuan, een plaats langs de Noordrivier. ‘*Moa*, is er niet,’ zei de vrouw met een scherpe Cantonese tongval. ‘Morgen dan?’ ‘*Moa*,’ zei ze ongeduldig en richtte haar aandacht weer op haar collega die voor mij onzichtbaar naast haar zat. ‘Volgende week dan?’ ‘*Moaaahh!*’ riep ze kwaad.

In de hal hield een oude man met een rode band om zijn arm vanuit een hoge stoel toezicht op de passagiers die met hun bultige bagage op de grond zaten, als een scheidsrechter bij een tenniswedstrijd. ‘De boot naar Qingyuan,’ vroeg ik, ‘wat is daarmee?’ ‘*Ayaah*, die lijn is een paar maanden geleden opgeheven. Iedereen gaat tegenwoordig met de bus. Nu is het een reis van maar drie uur, vroeger duurde het met de boot meer dan een dag. Vooruitgang, mevrouw, vooruitgang.’

Ik kon mijn oren niet geloven. Eeuwenlang, meer dan tweeduizend jaar, vervoerden de Chinezen passagiers over de Noordrivier, ze bouwden er dammen en dijken langs toen de Nederlanders daar nog niet eens van droomden. Dynastie na dynastie waren de Chinezen over deze rivier naar Beijing gereisd en nu was ik te laat, net te laat, een seconde te laat.

Aan de wand van het scheepvaartkantoor hing een bord waarop alle vaarroutes van de passagiersschepen waren geschilderd; een gecompliceerd netwerk dat de moerassige rivierdelta doorkruiste. De boot naar Qingyuan stond nog met een stippellijn aangegeven. Ik zag de Noordrivier, de rivier die ooit deel uitmaakte van de beste verbinding tussen Zuid- en Noord-China. Wie naar de noordelijke hoofdstad, Beijing, reisde voer de Noordrivier

op, trok het Meilinggebergte over, zakte de rivier de Gan af en volgde daarna het Keizerlijk Kanaal. Deze drukke waterweg van ongeveer vierentwintighonderd kilometer lengte was al gedeeltelijk in gebruik vanaf het begin van onze jaartelling.

Mandarijnen reisden op deze manier naar hun nieuwe posten. Scheepsladingen rijst, zijde en zout, die de burgers als belasting aan de keizer moesten betalen, werden langs deze route naar hem toegebracht. Ook de zeldzame buitenlanders die toestemming kregen de keizer met een bezoek te vereren, legden meestal deze lange weg af naar zijn troon. Aangekomen in Beijing kregen die buitenlanders het voorrecht om op gepaste afstand van de keizer op hun knieën te vallen, zonder een woord met hem te mogen wisselen, zonder hem zelfs in het gezicht te mogen zien. Niemand ter wereld kon zich meten met de keizer die heerste over het Rijk van het Midden.

Ik liep naar de waterkant en keek naar de vreemde verzameling schepen die voorbijvoer. Het verleden en het heden leken elkaar te ontmoeten; oude mannen roeiden houten bootjes met al hun kracht tegen de stroom in en dreven gevaarlijk af naar de stalen sleepboten. Ik probeerde me voor te stellen hoe het eruitgezien moet hebben in 1655, toen twee Nederlandse schepen de Parelrivier op voeren: de Bloemendaal en de Koukerken. Ongeveer op deze hoogte liet de bemanning de zeilen zakken, ankers werden uitgegooid. Daarna wachtten de Hollanders gespannen af hoe de Chinezen zouden reageren op hun komst.

Aan boord bevond zich een delegatie die door de Verenigde Oostindische Compagnie was gestuurd om met 'den Tartarischen Cham of keizer van Sina' handelsbetrekkingen aan te knopen. Dat was geen eenvoudige opdracht, want in die tijd was China voor de rest van de wereld gesloten als een schelp. Om de wetenschap te dienen was aan het gezelschap een tekenaar-schrijver toegevoegd die de opdracht kreeg alles wat hij onderweg zag in woord en beeld vast te leggen: zijn naam was Johan Nieuhof.

De eerste dagen in Guangzhou zullen ze niet erg op hun gemak zijn geweest, de Hollandse heren. Twee jaar eerder hadden een paar andere Hollanders ook al geprobeerd met de Chinezen zaken

te doen en dat was op een grote mislukking uitgedraaid. Ze hadden te horen gekregen dat ze niet welkom waren omdat ze geen geschenken voor de keizer bij zich hadden. De Chinezen zagen dat als een grove belediging en de Hollanders waren dan ook met grote minachting behandeld. Voortdurend sjokte 'het grauw' bij duizenden achter hen aan en jouwde hen uit. Een van de nieuwsgierigen bood hun als geschenk een paar luizen aan. Een ander riep dat boeien uitstekend zouden passen rond hun enkels. Met de staart tussen de benen waren de Hollanders teruggegaan naar Batavia.

Dit tweede gezelschap had die les ter harte genomen. De Bloemendaal en de Koukerken waren afgeladen met geschenken: 'Lakenen, Karzaien en andere wolle handwerkzelen, wit Lynwaat, Specerijen als Foli, Kaneel, Nagelen, Nooten als ook Barnsteen, roode Kralen, Zandelhout, Verlakte Koffers, Verrekkykers, groote en kleine Spiegels, Pluimen, een Kurassiers Wapen en andere vreemde Rarigheden.' Daar zou het dus niet aan liggen. De Hollanders 'storten een aantal gebeden tot Godt, stelden goede orde op alles en besloten het op een bof te wagen'. Toen gingen ze voor het eerst aan wal.

Ze werden ontvangen in een 'cierlyk gebouw' maar mochten daar niet lang blijven. De Cantonese mandarijnen stuurden hen terug naar hun schepen omdat ze bang waren dat de Hollanders aan wal iets zou overkomen. Dat konden ze tegenover de keizer niet verantwoorden.

Weer terug aan boord hoorde Johan Nieuhof van zijn tolk, een Chinese christen uit Macao, dat Guangzhou voor de laatste oorlog zo bedrijvig was geweest dat er elke dag vijf of zes mensen doodgedrukt werden in het gedrang bij de stadspoort. De verovering van Guangzhou door de Manchu's, vijf jaar voor de komst van Nieuhof, had korte tijd een einde gemaakt aan de voorspoedige handel. Nieuhof hoorde dat de Manchu's een verschrikkelijke slachtpartij hadden aangericht. Niemand werd gespaard, vertelden de Chinesen die het overleefd hadden, ook kinderen en ouden van dagen waren met sabels doodgeslagen. Acht dagen lang had de moordpartij geduurd. De misselijkmakende geur van mensenbloed herinnerde iedereen zich nog. Het verbaasde Nieuhof dan

ook dat toen hij voor het eerst in Guangzhou rondwandelde, de stad bijna in haar oude luister was hersteld.

De geschiedenis herhaalt zich. Ik was in Guangzhou een paar jaar na een andere oorlog: de Culturele Revolutie. Ook in die tijd was het gewone leven tot stilstand gekomen. Op straat was voortdurend gevochten. Rode Gardisten trokken door de straten en sleepten mensen hun huizen uit, interieurs werden vernield. Hongerige boeren kwamen naar de stad in de hoop op een aalmoes. Alles was grauw in die dagen, de Cantonezen waren mager en liepen in versleten kleding langs lege winkels.

Ook ik kende die treurige tijd van de Culturele Revolutie, net als Nieuhof de verovering door de Manchu's, alleen uit verhalen van de mensen die het overleefd hadden. Ook nu was Guangzhou weer hersteld, de stad leek één groot marktplein. In alle straten wrongen de Cantonezen zich langs de stalletjes, in de zwoele avondkoelte flaneerden ze in hun nieuwste kleren langs de Parelri- vier. Opnieuw hadden de bewoners van Guangzhou de brokstuk- ken van hun stad bij elkaar geraapt.

De Hollanders moesten vier maanden wachten in Guangzhou voordat ze eindelijk toestemming kregen door te reizen naar Bei- jing. Eerst werden de geschenken bekeken door hooggeplaatste mandarijnen die moesten beslissen of ze de keizer waardig waren. Daarna moest er een verzoek worden gestuurd naar het paleis in Beijing. De mandarijnen wilden wel een goed woordje bij de keizer doen, maar daarvoor vroegen ze een 'beloning' van maar liefst driehonderdduizend taëls zilver. Maar de Hollanders waren harde onderhandelaars. Ze wisten met slechts honderdvijfendertig taëls zilver een Cantonese onderkoning tevreden te stellen. Die zond een brief naar de keizer, gebracht door een ruiter te paard. Het zou twee maanden duren voordat een postjongen terugkwam met het keizerlijk antwoord.

Al die tijd sliepen de Hollanders in een logiehuis buiten de mu- ren, waar ze nauwlettend in de gaten werden gehouden. De plaat- selijke mandarijnen bestookten hen steeds met allerlei vragen. Was het waar, bijvoorbeeld, dat de Hollanders zeer bedrieglijk van aard waren? Dat hadden ze namelijk van Portugese jezuïeten ge-

hoord. En was het waar dat de Hollanders geen eigen land of woonplaats hadden en zich in leven hielden met roven en stropen? Er kwam geen eind aan de beschuldigingen.

Klopte het dat de Nederlanders onlangs Taiwan hadden veroverd en dat ze van plan waren heel China in te nemen? Waren ze werkelijk bevriend met de beruchte Chinese zeerover Koxinga?

De Nederlanders wezen dit alles uiteraard van de hand, ze probeerden de Chinezen van hun goede bedoelingen te overtuigen, ze lieten landkaarten van Nederland zien om te bewijzen dat het heus bestond en vertelden over hun vreedzame wereldhandel. Maar de Chinezen geloofden hen maar half.

De mandarijnen hadden nog veel meer aan te merken, ze waren ook niet tevreden over de brief die de Hollandse heren aan de keizer wilden overhandigen: waarom was die zo povertjes ingepakt? Een brief aan de keizer moest toch minstens in een gouden envelop of een gouden doos gepresenteerd worden? En waarom hadden de prins en de regering van Nederland geen stempel of zegel voor hun brieven?

Op de dag dat het antwoord van het keizerlijk hof arriveerde kwam er een einde aan de strenge ondervragingen. De keizer liet weten dat de Hollanders toestemming hadden om door te reizen naar zijn paleis. Daarop organiseerde de Cantonese onderkoning een groot feest voor hen. In een open veld vlak bij de Parelriever liet hij een tiental tenten neerzetten. In de middelste ontving hij, gezeten op een prachtig kleed, zijn Hollandse gasten. De tafels waren gedekt met wijnrode tafellakens en daarop werden de heerlijkste gerechten opgediend in massief zilveren schalen, prachtig bewerkt. Musici die op allerlei blaasinstrumenten speelden vrolijkten het gezelschap op. Nieuhof was een groot muzikliefhebber en raakte daar zeer van onder de indruk. Er waren potsenmakers en het werd zo gezellig dat de Hollanders er verbaasd van stonden.

Weer werden er vragen gesteld over de Hollandse regering en de gang van zaken in de Lage Landen, maar deze keer leken de mandarijnen tevreden met de antwoorden. De Hollanders maakten ook nog een goede indruk op hun gastheer door op een klave-